

SZEMLE

KOZMA TAMÁS: INNOVÁCIÓ ÉS TANULÁS. GONDOLAT KIADÓ,
BUDAPEST, 2022.

Markovics Katalin: Társadalmi változásokról a múlt, a jelen és a jövő tükrében

Prof. dr. Kozma Tamás neve ismerős azok számára, akik tanulmányaik vagy munkájuk során kapcsolatba kerültek a hazai neveléstudománnyal. Legutóbbi kötetének, az *Innováció és Tanulás* című cikkgyűjteménynek az írásai az iskola és a tanulás fogalmát új nézőpontból ábrázolják. A cím egybecseng a kötet első fejezetének főcímével, és ez a szerző tudatos választása: általa erősíti meg, hogy a könyv egyik legfontosabb tanítása e két fogalom együttes értelmezése: az „új” felfedezése mindig közösségi tanulás eredménye.

De mit is jelent a tanulás mint társadalmi fogalom? A szerző új értelmezést ad a kifejezésnek, amikor nem individuális, egyéni folyamatként tekint a tanulásra, hanem közösségi tevékenységként definiálja azt. A folyamatot a következőképpen kell elképzelnünk: egy csoport egy adott problémára reagálva, válaszok és megoldások után kutatva tanul, új információkkal gazdagodik, és ha mindezeket az új készségeket a siker érdekében együttes erővel sajátítják el a csoport tagjai, akkor keletkezhet társadalmi innováció, amely a társadalmi fejlődés mozgatórugójává válik. A szerző a közösségi tanulás legfontosabb tulajdonságai közül a

következőket emeli ki: mindig problémaorientált, spontán és alulról szerveződő folyamat – emellett a hierarchia mint minden szervezettség alapja, a tanulóközösségek megszilárdulásának is alapfeltétele. Az oktatáskutató fölmutat még egy, a sikeres közösségi tanulásra jellemző tulajdonságot, amely a szorosabb kohézió biztosításáért felel: ez pedig nem más, mint az identitástudat. Az összetartozás tudatának, a múltban gyökerező hagyományok tiszteletének hatalmas ereje van egy közösségen belül, amely a problémák megoldása során is csak erősíti a tanulóközösséget, és egyfajta kiindulópontot ad a „helyes” döntések meghozatalához. Példaként a szerző a *Protestáns etikai kézikönyvre* hivatkozva fejti ki, hogy a vallásos köntösbe öltöztetett hagyomány egy közösség tagjainak minden esetben befolyásolja, meghatározza a problémamegoldó tanulását.

Gyakorló tanárként a kötetet kezemben tartva felmerült a kérdés: ha az alulról építkező, saját akaratából tanuló közösségek az életünk, sorsunk, történelmünk alakító aktorai, mi az iskola falai közé szűkített, osztályteremk zárt ajtóin belül folyó tanítási-tanulási folyamat szerepe, értelme

társadalmunkban? A könyv szerzője kiemeli: az iskola a formális tanulás intézményeként nélkülözhetetlen jelentőségű, hiszen az iskolában zajló tanulás az alapja minden más informális tanulásnak. Az iskola falain kívül végbemenő tanulási folyamatok kiegészítetik, javíthatják a formális tanulás folyamán megszerzett tudást, de nem pótolhatják azt. Iskola nélkül nincs tanulás, tanulás nélkül pedig nem keletkezhetnek új megoldások, új vívmányok sem. A jó pedagógus azonban nem feledkezhet meg arról, hogy a tanulási-tanítási folyamat során a tudás közvetítése és a készségek fejlesztése egyaránt fontos, hiszen a készségek nem működhetnek rendelkezésre álló információk nélkül, a tudás, az információ azonban alkalmazás nélkül hamar feledésbe merül.

A kötet kevésbé törekszik „tudományos” hangvételre, sokkal inkább arra, hogy saját narratíváin keresztül mutassa be olvasóinak a társadalmi innováció működését és hatásait. Jól példázta ezt a 2. fejezet esettanulmánya is, amely egy, a jelenben is zajló folyamatot ír le: egy hazai egyetem székhelyének megváltoztatását, másik városba telepítését. Nem zökkenőmentes az átállás, a város és az egyetem eltérő igényei nem könnyítik meg az új helyzetet. A megoldás még a jövő kérdése, de maga a példa jól ábrázolja a felismerést: társadalmi innováció csak akkor születik, ha a helyi társadalom az egész közösséget érintő problémára keres újszerű választ. Ellenkező esetben elmarad a közösségi tanulás.

Niall Ferguson nevére többször utal a szerző: a *tér és torony* motívum jól szimbolizálja a társadalmi innovációk dinamikájának működését, amely mindig adott térben és időben jön létre. A tér jelképezi a

közösségek hálózatosodását, amely a társadalmi innováció elterjedésének alapfolyamata. Az újítások egy idő után feledésbe merülnek, amennyiben a szervezet a maga hierarchikus rendjével meg nem szilárdítja, be nem építi és tovább nem terjeszti az új, innovatív megoldásokat. Ferguson interpretációjában a szervezőkészség jelképe a torony. Mielőtt azonban azt gondolnánk, hogy az elméleti síkon vázolt társadalomképnek nincs sok köze a valósághoz, életünk, múltunk és jövőnk alakulásához, a szerző a híres történész példáin keresztül bizonyítja ennek ellenkezőjét. Utal arra, hogy az Egyesült Államokban tevékenykedő történész a reformáció elterjedésére vagy a brexitre egyaránt a közösségi hálózatok újításaként tekint.

A 3. fejezetben olyan további eseményekről olvashatunk – a teljesség igénye nélkül kiemelve néhányat –, mint a köznevelési törvény 2015-ben elfogadott módosítása, vagy a Covid-19 okozta járványhelyzet, amelyek hatására szülőknél vagy pedagógusokban tudatosulni kezdett: a közösségi tanulás nem valami absztrakt, a távoli éterben zajló folyamat, sokkal inkább életünk része.

A 4. fejezet, amely a *Felsőoktatás* címet viseli, három alfejezetre tagolódik. A 4.1. fejezetben a felsőoktatás hermeneutikáján keresztül példázta a szerző azt, hogy egy-egy adott létesítményhez, intézményhez társított jelentésadás csak akkor sikeres, ha az azt körülvevő közösség, csoport tagjai ugyanazt a tartalmat, üzenetet társítják hozzá, és ugyanazt az érzést váltja ki belőlük. Példaként a Parlament épületét vagy a Lánchidat említi, amelyről a magyar állampolgároknak egyöntetűen a nemzeti hovatartozásuk,

a szervezőkészség jelképe a torony

magyarságuk jut az eszükbe. Egy felsőoktatási intézmény nevéhez, székhelyéhez, épületéhez is sajátos jelentést társít az intézményt körülvevő közösség. Ezeket a rejtett jelentéstartalmakat a közösség tagjai – függetlenül attól, hogy maga a közösség különböző érdekekből álló társadalmi csoportokból tevődik össze –, képesek egyformán értelmezni. Az egy-egy létesítményhez rendelt jelentés megértése akkor bír különös fontossággal, ha a társadalmi vagy politikai életben változások következnek be. A változtatásokat kezdeményezők sikerét

– egy-egy létesítmény átnevezése, eladása, átépítése során – befolyásolhatja az, hogy jól tudják-e értelmezni, mit is gondolnak a helyi közösség tagjai az

adott létesítményről, legyen az például egy oktatási intézmény vagy a városháza. Egyértelmű, hogy nem ezen múlik a kezdeményezők előmenetele vagy bukása, de ez is hozzájárul munkájuk elismeréséhez vagy elutasításához.

Például Szingapúr – ezt a figyelemfelkeltő címet viseli a 4.2. fejezet, amely a PISA vizsgálatok történetéről szól, az eredmények egy részébe enged betekintést. A bemutatás szülőként, tanárként vagy diákként olvasva egyaránt fontos tanulságot hordoz: mielőtt az országok eredményeiből bármilyen következtetést is levonnánk, nem szabad megfélemlenünk arról, hogy ezeket csak az adott nemzet társadalmi, kulturális hátterét ismerve szabad interpretálnunk. Jól példázza ezt Szingapúr vagy más, olyan távol-keleti államok oktatásának megítélése (például Hongkong, Tajvan), amelyekről, bár 2003 óta mindig a legelőkelőbb helyeken szerepelnek a PISA-méréseken, mégsem gondoljuk, hogy az övékhez hasonló

oktatási környezetet kellene teremtenünk a magyar diákok számára. A PISA-mérések ilyen összefüggéseiben kell értelmeznünk, a maga történelmi és politikai keretei közt.

A 4.3. fejezet, ahogy azt a cím is ki mondja – *OECD: A túlélő szervezet* – az OECD-t a túlélő szervezetek reprezentánsaként mutatja be. Mint arról a korábbi fejezetekben is olvashatunk, az innováció jelensége szorosan a szervezethez kapcsolódik. Az innováció mint a fejlődés előmozdítója, változást, megújulást jelent. A szervezeti

működés ezzel szemben az állandóságért, a sikeres tapasztalatok megtartásáért és továbbadásáért felel. A „túlélő szervezetek” olyan szervezetek, amelyek az idők során elvesz-

a legfejlettebb országoknak
nyújt gazdasági és
oktatásfejlesztési tanácsokat

tették az eredeti céljukat, rendeltetésüket. Annak érdekében, hogy fent tudjanak maradni, új funkciót, új társadalmi szükségletet kell hozzájuk rendelni. A szervezetek átalakulására, „túlélésére” példaként tehát az OECD esetét hozza fel a szerző: ez a szervezet az eredeti küldetését betöltve majdnem megsemmisült, hiszen jogelődje az OEEC az 1950-es évek végére teljesítette az eredeti küldetését, a Marshall-terv megvalósítását. 1961-ben azonban a neve Organisation for European Economic Co-operation and Development lett, és a névváltoztatást követően, az évtizedek folyamán, számos szervezeti átalakulás és válság után mára már olyan globális szervezetté vált, amely a legfejlettebb országoknak nyújt gazdasági és oktatásfejlesztési tanácsokat.

Az 5. fejezet egy kis magyarországi időutazásra invitálja a 21. századi oktatás iránt érdeklődő olvasót. A rendszerváltás, ahogy a társadalmi élet minden szegmensében, úgy az oktatás területén is óriási változásokat

idézett elő. A nevelés- és oktatásszociológia immár központi helyet foglal el a pedagógusképzésben, megjelenik az *Educatio* és az *Iskolakultúra*, az állam iskolafenntartói egyeduralma megszűnik. A sort folytathatnánk még – s az átalakulás természetesen együtt jár a kutatások irányvonalainak változásával is. Érdekesítő alfejezetek mutatják be röviden a területi kutatások, a roma közösségekről szóló vizsgálatok, a szakképzés és a felsőoktatás világa elemzésének jelentőségét. A téma iránt érdeklődőknek a folytatásban amerikai szakirodalmakra – többek között *Sadovnik és Coughlan* könyvére (*Leaders in the Sociology of Education: Intellectual Self-Portraits, 2016*), a *Sense* kiadó szerkesztőire, *Jackson* és *Marsden* írására – utal a szerző, akinek személyes olvasmányélményei átszövik a sorokat, s a szakma iránti szeretete és odaadása az olvasót is magával ragadja. A fejezet következő alegysége – a *Harcza István és Jancsák Csaba* által szerkesztett *Pályakép a szociológiában* című emlékkötet írásait szemlélve – Gázsó Ferenc életútjának, munkásságának állít méltó emléket. Az 5. 4. alfejezetben a csípőműtét miatt kórházba került szerző személyes élményeit osztja meg olvasóival. Az egészségügyet körülvevő világot a betegágyáról is szociológusként szemléli, és tapasztalatait a modern kommunikáció eszközével, Facebook-bejegyzések formájában rögzíti. Ezekről a tapasztalatokról, illetve a levonható tanulságokról olvashatunk a könyvnek ebben a részében. A kórházat Kozma zárt szervezetnek látja, amelyen belül – az ilyen jellegű szervezetekre jellemző módon – szigorú alá-fölé rendeltségi viszony figyelhető meg. Tapasztalataiból kiindulva, az egészségügyi intézményeket a

nevelésszociológiából ismert fogalommal, „nagyszervezetek”-ként is definiálja, és kiemeli, hogy erre a szervezettípusra kevésbé jellemző a változás. A szerző úgy véli, „*Kórháznapló*”-ja egyrészt későbbi kutatások alapjául szolgálhat, másrészt úgy is felfogható, mint egy *egészségpolitika vázlat*a.

A könyv utolsó, 6. fejezete az *Emlékezések* címet viseli. A szerző ezúttal saját életútjából eleve-
nít fel történeteket, pályaképét alakító fontos

életre szóló barátságok születtek

állomásokat. A 6.1 alfejezet címe *Hogyan lettem szociológus?*, a 6.2 fejezet pedig *Ha újra tanító lennék*. A részletgazdag leírásban megelevenedik előttünk a saját útját kereső értelmiségi létmódja egy olyan korban, ahol az oktatás, ahogy az élet minden területe, a párthatalom kontrollja alatt állt. A kapcsolat- és ismeretszerzésről szólva bemutatja többek között Ferge Zsuzsával való megismerkedését életpályájának kezdetén, illetve az ő hatását az oktatásszociológia tudományához való kapcsolódására. Az akadémiai kutatócsoport tagjaként, bár pedagógiai területen tevékenykedett, számos szociológussal is munkakapcsolatba került, mint például Szelényi Ivánnal, akinek *Városszociológiája* a szerzőnek sokat segített a társadalom térszerkezetének értelmezésében. Junghaus Ibolyával végzett iskolakutatásának kiindulópontja a társadalom iskola felőli megközelítése volt. A szakma olyan kiválóságai is közreműködtek ebben a projektben, mint Forray R. Katalin, Halász Gábor vagy Lukács Péter. Az Akadémia pedagógiai kutatócsoportjának megszűnése után a szerző az Oktatáskutató Intézet munkatársa lett. Életre szóló barátságok születtek az itt eltöltött húsz év alatt, többek között Cseh-Szombathy Lászlóval, Farkas Jánossal,

Tamás Pállal és Makó Csabával. A késői Kádár-korszakban az oktatáskutatások középpontjában a tér és társadalom viszonya állt. A *társadalom* fogalmán Kozma szervezeteket értett, és ebből kiindulva a kutatók településekre és azok oktatási, művelődési intézményeikre fókuszáltak. A kutatás eredményeképpen a települések, régiók igényeihez jobban igazodó oktatási rendszerre tettek javaslatot. Az elképzelésről a szerző Forray R. Katalinnal együtt számos tanulmányt is írt, melyeket *Az iskola térben, időben*¹ című kötetben gyűjtötték össze. Az Országos Tervhivatal Területfejlesztési Főosztályán kiváló szaktekinetékkel találkozott, többek között Bod Péter Ákos, Cravero Róbert, Semjén András, Tímár János és Enyedi György személyében. A velük folytatott közös munkát a tervezések és viták tekintetében tartja fontosnak a szerző, például *A tervezés és döntés anatómiája* című könyv is ennek az együttműködésnek az eredménye.

A fordulat 1989-es bekövetkeztével az útkeresés értelemszerűen újratekintődött. Az egypártrendszer felbomlásával az Akadémia most már két társadalomtudományi intézetre, a Szociológiai, illetve a Politikatudományi Intézetre tagolódott, és azok a kutatók, akik az egyikben sem találták meg a helyüket, vagy visszatértek eredeti szakmájukhoz – Kulcsár Kálmán például jogászként dolgozott tovább –, vagy egyetemeken helyezkedtek el. A szerző végül Debrecenben találta meg a helyét, és oktatáskutatással – vagy ahogyan ő fogalmaz: „alkalmazott társadalomkutatással” – foglalkozott.

munkánk során
mindannyian egy társadalmi
szerepet valósítunk meg

A 6.2. fejezetben az életútjára visszatekintő szerző a pedagógus olvasóknak üzenve kifejti, hogy az oktatással-neveléssel foglalkozók számára nevelésszociológiai munkáit tartja a legfontosabbnak; *nevelésszociológián* a szülők, az iskola, a pedagógusok és az őket körülvevő társadalom összefüggéseinek kutatását érti. A pályán dolgozóknak figyelembe kell venniük, hogy csak ezeknek az összefüggéseknek a tudatában lehetnek képesek arra, hogy felismerjék az iskola, a tanterem falai között zajló folyamatokat, vagy hogy lássák, azonosítsák a szülő-gyermek kapcsolat jellemzőit. Ne felejtjük el – int a szerző –, hogy az általunk végzett nevelőmunka a szocializáció része. Munkánk során mindannyian egy társadalmi szerepet valósítunk meg, ami természetesen nem megy mindig zökkenőmentesen: a szerepek olykor-olykor összekeverednek, és ez feszültségeket okoz. Kozma itt általánosságban hívja fel a figyelmet arra, hogy a nevelésszociológia ismeretanyaga olyan szerepjátékokat és közösségekben végezhető gyakorlatokat kínál, melyeket lehetőség szerint minden pedagógusnak ki kell próbálnia és tudatosan alkalmaznia szükséges. Valójában sokan tudattalanul alkalmazzuk is ezeket a technikákat, de a gyakorlatok tudatosításával válhat csak oktató-nevelő munkánk igazán eredményessé.

E záró fejezet következő egységei is a visszatekintés jegyében íródtak: a 6.3. alfejezet „*A jövő iskolája*” projekt bemutatása, s a ’70-es évek végére, ’80-as évek elejére jellemző oktatáspolitikai dilemmáiba enged betekintést. A 6.4. alfejezet, a Hatós Pál által

¹ Forray R. Katalin és Kozma Tamás: *Az iskola térben, időben*. Új Mandátum, Budapest, 2011.

Ravasz Lászlóról írt életrajz nyomán, a történelmi középosztály helyzetét állítja a középpontba. A társadalmi változások leírását áthatja a személyes hangvétel, a szerző szemüvegén keresztül olyan „filmet” látunk, amely elbeszélésszerűvé teszi a leírta-
kat. A 6.5. alfejezet a szerzőnek a Rákosi-rendszer internálótáborát is megjárta tudóssal, Kiss Árpáddal való kapcsolatának állít emléket – az ismeretség mély és örökérvényű hatást gyakorol pályájára. A 6.6. alfejezet már közelebb visz minket a jelenhez, hiszen a rendszerváltást követő kormányzati ciklusok oktatáspolitikája kerül terítékre, az Educatio négy-négy évet áttekintő „Mérleg”-számainak tükrében.

A szerző, az időutazás lezárásaképpen, a *Múltból jövőt* címet viselő 6.7. alfejezetben a jelen problémáira helyezi a hangsúlyt, és von le mindenki számára fontos következtetéseket: a Covid-19 okozta járvány tanulságaként kiemeli, milyen nagy szerepe van az együttműködésnek az egyes döntési szintek és az oktatáspolitikai szereplői között.

A következtetések sora még nem teljes, de már jól kivethető: a *helyi* döntések, tettek, cselekedetek szerepe vitathatatlan. A folytatásban is a jelenkor oktatásügyének egy-egy kihívását emeli ki a szerző: ilyen a csökkenő gyermeklétszám, az állami fenntartású felsőoktatási intézmények közalapítványi fenntartásúvá tétele vagy a felnőttképzés helyzete hazánkban.

A szerző a záró sorokban, tapasztalatait megosztva, együttgondolkodásra szólítja fel nemcsak a szakma kiválóságait, hanem minden olvasóját. Könyvét figyelmeibe ajánlom mind-

azoknak, akik tanárként, szülőként, vagy csupán merő érdeklődésből jobban meg szeretnék érteni a szűkebb vagy tágabb

közösséget, amelynek ők is részei. És bár a jövő még ismeretlen számunkra, ne felejtjük el Kozma Tamás gondolatait: fontos megismerni a történelmünket, mert jövőnk a múltban gyökerezik, és a jelenben betöltött társadalmi szerepünk, értékrendünk alakítja.

a *helyi* döntések,
tettek, cselekedetek
szerepe vitathatatlan

